

वामदेवो गौतमः। अग्निः। त्रिष्टुप्, १ जगती, २-६ अनुष्टुप्

अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः।

यमप्रवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेविशे ॥ ४.००७.०१

अयम्- एषः। इह- अत्र। प्रथमः- मुख्यः। होता- देवानामाह्वाता। यजिष्ठः- अतिशयेन पूज्यः। अध्वरेषु- यज्ञेषु। ईड्यः- स्तुत्यः। अग्निः। धातृभिः- धारकैः। धायि- धृतः। यम्। अप्रवानः- पुत्रपौत्रादियुक्ता इति दयानन्दः। भृगवः- भामन्त उपासकाः। भृक् ज्वाला। तथा सहोत्पन्ना भृगव इति शब्दकल्पद्रुमे। वनेषु- सम्भजनेषु। आरण्येषु वा। चित्रम्- असाधारणं नानाविधज्वालायुक्तम्। विभ्वम्- व्यापनशीलम्। विशेविशे- सर्वप्रजाहिताय। विरुरुचुः- उद्दीपयन्ति ॥१॥

अग्ने कदा तं आनुषग्भुवद्देवस्य चेतनम्।

अधा हि त्वा जगृभिरे मर्तासो विक्ष्वीड्यम् ॥ ४.००७.०२

अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतो। कदा। देवस्य- द्योतनशीलस्य। ते- तव। चेतनम्- प्रज्ञाम्। आनुषक्- अनुषक्तम्। भुवत्- भवेत्। अध- अथ। हि- खलु। त्वा- त्वाम्। मर्तासः- मर्त्याः। विक्षु- प्रजासु। ईड्यम्- स्तुत्यम्। जगृभिरे- गृह्णन्ति ॥२॥

ऋतावानं विचेतसं पश्यन्तो द्यामिव स्तुभिः।

विश्वेषामध्वराणां हस्कृर्तारं दमेदमे ॥ ४.००७.०३

स्तुभिः- नक्षत्रैः परिवृतम्। द्याम्- नभः। इव स्थितम्। ऋतवानम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यवन्तम्। विचेतसम्- विशेषचेतनम्। विश्वेषाम्- सर्वेषाम्। अध्वराणाम्- ध्वररहितकर्मणाम्। हस्कृर्तारम्- प्रभासकम्। दमेदमे- गृहे गृहे। पश्यन्त उपासते ॥३॥

आशुं दूतं विवस्वतो विश्वा यश्चर्षणीरभि।

आ जंभुः केतुमायवो भृगवाणं विशेविशे ॥ ४.००७.०४

विवस्वतः- परिचरते । यः । विश्वा चर्षणीः- सर्वाः प्रजाः । अभि- अभितो भवति । तम् ।
आशुम्- क्षिप्रगामिनम् । दूतम् । केतुम्- प्रज्ञामयम् । भृगवाणम्- दीप्तम् । विशेषिशे- सर्वेभ्यः ।
आयवः- मनुष्या उपासकाः । आ जभ्रुः- आजहुः ॥४॥

तमीं होतारमानुषक्किक्त्वांसं नि षेदिरे ।

रण्वं पावकशौचिषं यजिष्ठं सप्त धामभिः ॥ ४.००७.०५

तम्- अमुम् । ईम्- एनम् । होतारम्- देवाह्वितारम् । आनुषक्- आनुपूर्व्येण । चिकित्वांसम्-
प्रज्ञावन्तम् । रण्वम्- क्रीडन्तम् । पावकशौचिषम्- पवित्रप्रकाशम् । यजिष्ठम्- अतिशयेन पूज्यम् ।
सप्त धामभिः- भूर्भुवरादिसप्तभूमिकाभिः । भूः शरीरम् । भुवः प्राणः । सुवः मनः । महः विज्ञानम् ।
जनः आनन्दः । तपः चिच्छक्तिः । सत्यम् सत्तामात्रचैतन्यम् । नि षेदिरे- उपासते ॥५॥

तं शश्वतीषु मातृषु वन आ वीतमश्रितम् ।

चित्रं सन्तं गुहा हितं सुवेदं कूचिदर्थिनम् ॥ ४.००७.०६

तम्- अमुम् । शश्वतीषु- नित्यासु । मातृषु- अप्सु मूलशक्तिधारासु । वने- सम्भजने आरण्ये वा ।
आ- समन्तात् । वीतम्- कान्तम् । अश्रितम्- रागद्वेषादिभिरनाश्रितम् । तदतीतमिति भावः ।
चित्रम्- आश्चर्यभूतम् । सन्तम्- साधुम् । गुहा हितम्- हृदयगुहासु निहितम् । सुवेदम्- प्रज्ञामयम् ।
कूचित्- क्वापि कस्यापि हृदये । अर्थिनम्- परमार्थं याचमानमुपासते ॥६॥

ससस्य यद्वियुता सस्मिन्नध्वन्नृतस्य धामन्नरण्यन्त देवाः ।

महाँ अग्निर्नमसा रातहव्यो वेरध्वराय सदमिहतावा ॥ ४.००७.०७

ससस्य- निद्रायाः । वियुता- वियोजने जागरण इति भावः । सस्मिन्- सर्वस्मिन् । ऊधन्- ऊधनि ।
ऋतस्य- प्रकृतिनियत्याः । धामन्- सद्ने । देवाः । रणयन्त- रमन्ते । महान्- महात्मा । अग्निः ।
नमसा- वन्दनेन । रातहव्यः- दत्तहविष्कः । वेः- विदुषः । अध्वराय- ध्वररहितकर्मणे । सदमित्-
सदैव । ऋतावा- प्रकृतिनियतिभूतसत्यवान् ॥७॥

वेरध्वरस्य दूत्यानि विद्वानुभे अन्ता रोदसी संचिकित्वान्।

दूत ईयसे प्रदिव उराणो विदुष्टरो दिव आरोधनानि ॥ ४.००७.०८

वे:- विदुषः। अध्वरस्य- ध्वररहितकर्मणः। दूत्यानि- दौत्यानि। विद्वान्- जानाति। उभे रोदसी- द्यावापृथिव्योः। अन्तः- मध्ये। चिकित्वान्- ज्ञाता भवति। दिवः- स्वर्गस्य। आरोधनानि- आरोहणानि प्रति। विदुष्टरः- अतिशयेन विद्वान्। उराणः- विस्तारयिता। प्रदिवः- प्रकर्षप्रकाशः।
दूतः। ईयसे- गच्छसि ॥८॥

कृष्णं त एम रुशतः पुरो भाश्चरिष्वर्चिर्वपुषामिदेकम्।

यदप्रवीता दधते ह गर्भं सद्यश्चिज्जातो भवसीदु दूतः ॥ ४.००७.०९

रुशतः- भासमानस्य। ते- तव। एम- वर्त्म। कृष्णम्- धूममयं भवति। धूमादिमार्गोऽत्र प्रोच्यते।
पुरः- तत्पुरतः। भाः। अयमर्चिरादिमार्गः। वपुषाम्- दिव्यदेहवतामुपासकानाम्। अर्चिः-
अर्चिरादिमार्गः। एकमित्- एक एव। चरिषु- सञ्चरणीयो भवति। अप्रवीताः- रागवियुक्ताः।
गर्भ- अग्निं स्वहृदये। दधते- धरन्ते। सद्यः- क्षणेन। चित्- एव। जातः- तेषां हृदयादाविर्भूतः।
दूतः- दैव्यदूतः। भवसि ॥९॥

सद्यो जातस्य ददृशानमोजो यदस्य वातो अनुवाति शोचिः।

वृणक्ति तिग्मामतसेषु जिह्वा स्थिरा चिदन्ना दयते वि जम्भैः ॥ ४.००७.१०

सद्यः- क्षणेन। जातस्य- उद्भूतस्य क्रतोरग्रेः। ओजः- तेजः। ददृशानम्- दृश्यमानं भवति।
अस्य- एतस्य। शोचिः- प्रकाशम्। वातः- वायुः। अनुवाति। प्राणोऽनुसञ्चरतीत्याध्यात्मिके।
अतसेषु- वनेषु भौमभोगेषु। तिग्माम्- तीक्ष्णाम्। जिह्वाम्। वृणक्ति- संयोजयति।
भौमभोगतृष्णादहनायाग्निः प्रसरतीत्याध्यात्मिके। वनानि भौमभोगाः। स्थिरा- दृढानि। अन्ना-
वन्यानि। जम्भैः- स्वज्वालाभिः। वि दयते- विखण्डयति। भौमभोगतृष्णा दहतीति भावः ॥१०॥

तृषु यदन्ना तृषुणा ववक्ष तृषु दूतं कृणुते यद्वो अग्निः।

वातस्य मेळिं संचते निजूर्वन्नाशुं न वाजयते हिन्वे अर्वा ॥ ४.००७.११

तृषु- क्षिप्रम् । अन्ना- वन्यानि भौमभोगान् । तृषुणा- क्षिप्रेण तेजसा । ववक्ष- वहति । तृषुम्- स्वात्मानम् । दूतम् । यद्वा- महात्मा । अग्निः । कृणुते- कुरुते । निजूर्वन्- निःशेषेण वन्यानि भौमभोगतृष्णा दहन् । वातस्य- वायोः प्राणस्य । मेळिम्- मेलनम् । सचते- लभते । आशुम्- वातं प्राणम् । न- सम्प्रति । वाजयते- बलवन्तं करोति । अर्वा- वायुः प्राणश्च । हिन्वे- अग्निं क्रतुम् । हिन्वे- प्रेरयति ॥११ ॥